

راهکارهای تسخیر قلوب در کلام امام علی { علیه السلام }

هائیه آذر مگین^۱

چکیده:

با ارزش ترین بعد وجودی انسان قلب است و قلب مومن حرم الله است قلب به معنای بردل کسی زدن، خرد و دانش، دل، تغییر و دگرگون کردن چیزی همچنین عضوی صنوبری شکل که کار آن رساندن خون به تمام نقاط بدن است میباشد. در قرآن قلب به معنای مادی آن نیامده و مرکز ادراک انسان شناخته شده تسخیر به معنای رام و فرمانبردار کردن است. در این مقاله منظور از تسخیر قلوب رام و نرم کردن دلها به سوی یکدیگر برای ایجاد الفت و دوستی بین مومنین و به منظور تبلیغ دین مبین اسلام است. تا با نیل به فضایل اخلاقی و رفتار پسندیده موجبات جذب قلوب دیگران نسبت به آیین پاک و حیات بخش اسلام را فراهم نماییم و هدف از این تحقیق بررسی راهکارهای مادی و معنوی تسخیر قلوب، در کلام اولین پیشوای مومنین امام علی (علیه السلام) است تا بتوان با به کار بستن این راهکارها گامی در مسیر گسترش و تبلیغ دین مبین اسلام، پایداری دوستی بین مومنین و ایجاد وحدت و همدلی بین مسلمانان جهان برداریم، بنابراین ضرورت ایجاد می کند این راهها مورد تفقه و بررسی قرار گیرد در ضمن این تحقیق با روش توصیفی، تحلیلی و کتابخانه ای تبیین شده است و نتایج حاصله از این تحقیق بیان راهکارهایی است که علاوه بر ایجاد دوستی و رفع کدورت بین همه ی افراد جامعه میتواند در قلب دشمن با انصاف هم جای گرفت و قلب او را نیز به تسخیر خود درآورد و تحسین آنان را برانگیخت همانطور که دشمنان امیرالمومنین با تمام دشمنیشان زبان به ثنای حضرت می گشودند و سخنانی در مدح ایشان بیان مینمودند، مانند سخن معاویه زمانی که خبر شهادت حضرت را شنید و گریست یا مشاعره معاویه و عمرو عاص در بیان فضایل امیرالمومنین علی (علیه السلام) نمونه های آشکاری از تسخیر قلوب است.

کلید واژه: قلوب، تسخیر، تسخیر قلوب

مقدمه

وحدت، الفت و محبت از نعمت های الهی است و مهم تر از اتحاد ظاهری الفت و محبت قلبی و باطنی است، ایجاد الفت کار دشواری است به طوری که خداوند به پیامبر (صل الله علیه و اله

^۱ مدرسه علمیه ریحانه سطح دو

وسلم) میفرمایند: (ما الفت بین قلوبهم ولكن الله الف بينهم) تونمیتوانستی در قلب آنها الفت ایجاد کنی ولكن خداوند بین آنها الفت ایجاد کرد. با این بیان خداوند دشواری ایجاد الفت را بیان میکنند همچنین ایجاد پیوند و محبت میان قلب مومنان پرتوی از عزت و حکمت خداوند است که آن را بر بندگان خود عرضه داشته است و انسان برای تسخیر و بدست آوردن محبت قلبی دیگران جز با عمل به فرامین الهی و دستورات اولیاء الهی موفق نخواهد بود. در کلام معصومین (علیه السلام) راههایی برای پیوند قلبی بین مومنین و سایر مردم بیان شده است و آنها خود برترین الگوی عملی و رفتاری در این زمینه بوده اند بنابراین ضرورت ایجاد میکند به منظور گسترش و تبلیغ دین مبین اسلام، ایجاد وحدت و هدلی و پایداری دوستی بین مومنین و به عنوان پیرو اهل بیت، راهکارهای تسخیر قلوب در کلام و عمل معصومین (علیه السلام) مورد تفقه و بررسی قرار گیرد. در زمینه این مقاله، مقاله هایی به رشته تحریر در آمده اند از جمله جایگاه و نقش قلب در اخلاق عرفانی نوشته ی (فاطمه احمدی و شهناز قربانی) در سال ۱۳۹۲ یا مقاله تحلیل عرفانی جایگاه و نقش قلب با تکیه بر روایات امام رضا (علیه السلام) نوشته ی سعید ملک محمد و حامد ناجی اصفهانی در نشریه پژوهشنامه امامیه سال ۱۳۹۴ همچنین مقاله دلالت های تربیتی معناشناسی قلب در قرآن کریم نوشته سید محمد دلبری ۱۳۹۵ و مقاله قلب و سلامت معنوی نوشته ی حسین جلالی نوبری ۱۳۹۷ که در مقاله های نامبرده هیچ کدام به راههای تسخیر قلوب برای جلب محبت و دوستی نپرداخته اند بلکه بیشتر به تاثیر قلب در سلامت معنوی و یا دلالت های تربیتی معنای قلب پرداخته اند. لازم به ذکر است این موضوع از طریق علوم مختلفی چون علم اخلاق، روانشناسی، تفسیر و روایی قابل بررسی است اما این تحقیق در سدد است آن را از راه علم روایی، اخلاق و تفسیر مورد بررسی قرار دهد و هدف از انجام این پژوهش رسیدن به راههای مادی تسخیر قلوب و راههای معنوی تسخیر قلوب در کلام امام علی (علیه السلام) است. این مقاله میتواند مورد استفاده مبلغین و مشاورین قرار گیرد.

۱- راهکارهای مادی تسخیر قلوب در کلام امام علی {علیه السلام}

الف - هدیه

هدیه به تحفه و ارمغان و آنچه به کسی فرستند به رسم تحبیب و بزرگداشت^۲ گفته میشود. حضرت امیر المومنین میفرماید: **الْهَدِيَةُ تَجْلِبُ الْمَحَبَّةَ**^۳ {هدیه جلب محبت میکند} و در جایی دیگر

^۲ لغت نامه دهخدا

^۳ عیون الحکم والمواعظ ۸۵/۳۹

میفرمایند: از کسی که از تو عیادت نمی کند عیادت کن و به کسی که به تو هدیه نمی دهد هدیه بده. ^۴ و هیچ چیز مثل هدیه، فرمانروا را ملایم و خشم را بیرون و رانده شده را متمایل و کارهای سخت را آسان و بدیهها را دور، نمی کند^۵

هدیه دادن و هدیه گرفتن یکی از اصول بسیار ارزشمند اخلاقی است که هم در اسلام بر این امر تأکید بسیار زیادی شده و هم این که طبق علم روانشناسی امروز این کار می تواند تأثیر بسیار مثبتی در روح انسان ها داشته باشد و یکی از مراحل ابراز محبت انسان ها به یکدیگر پذیرفتن هدیه های آنها است.^۶

قبول احسان و هدیه باعث از بین رفتن کدورت ها و کینه ها و نزدیک شدن قلب ها به یکدیگر می شود. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و سلم در روایتی سی حق از مسلمان بر گردن مسلمان دیگر برمی شمارد و می فرماید... (يُجِبُ دَعْوَتُهُ وَيُقْبَلُ هَدِيَّتُهُ وَيُكَافَى صِلَتُهُ وَيَشْكُرُ نِعْمَتُهُ....) (برائت از این حقوق حاصل نمی شود جز با ادای آن یا عفو و گذشت صاحب حق سپس پذیرش دعوت و قبول هدیه را در زمره این حقوق متذکر می شود)^۷

ب_ سخاوت

سخاوت محبت و دوستی به بار آورد و اخلاق را زیور بخشد ^۸ سخاوت از اخلاق انبیاء علیهم السلام است و ستون ایمان محسوب می شود و مؤمنی نیست؛ مگر اینکه سخی است و سخی نیست مگر اینکه صاحب مقام یقین به معارف الهی و دارای همتی عالی است؛ زیرا سخاوت پرتو و شعاع نور یقین است و کسی که مقصود و هدف سخاوت را که رسیدن به مقام قرب حق است شناخت، آنچه بذل می کند، گرچه زیاد باشد بر او آسان است.^۹ سخاوت در مقابل «بخل» است و به معنی بذل و بخشش در امور مالی یا غیرمالی می باشد. فضیلت سخاوت در روایات عبارت است از: - از اخلاق انبیاء است. ستون ایمان می باشد. سخاوتمند به معارف الهی یقین دارد. خدا سخاوتمند را دوست

^۴ الفقیه ۴۰۷۶/۳۰۰/۳ عُدْ مَنْ لَا يَعُوْذُكَ وَ اِهْدِ اِلَى مَنْ لَا يُهْدَى اِلَيْكَ

^۵ غرر الحکم : ح ۹۶۹۵ ، عیون الحکم و المواعظ : ص ۴۷۸ ح ۸۷۸۰: مَا أُسْتُعِظْتُ السُّلْطَانُ

وَلَا أُسْتَسِيلُ سَخِيْمَهُ الْغَصْبَانِ وَلَا أُسْتَمِيلُ الْمَهْجُوْرُ وَلَا أُسْتَنْجِحَتُ صِعَابُ الْأُمُوْر وَلَا أُسْتَدْفِعَتُ لِشُرُوْرٍ يَمْثِلُ الْهَدِيَّةُ.

^۶ خبر گزاری دانشجویان ایران ایسنا

^۷ معاشرت با خویشاوندان (صله رحم) ص ۱۰۴

^۸ بحار الانوار ۴۸/۳۱/۱۵ قال علی (علیه السلام): سَبَبُ الْمَحَبَّةِ السَّخَاءُ

^۹ مصباح الشریعه ص ۴۸

دارد. موجب نزدیک شدن به بهشت می شود باعث دوستی و محبت مردم می شود. - موجب دوری از آتش جهنم می شود....^{۱۰}

حضرت امیر المومنین علی علیه السلام سخاوت را مایه دوستی معرفی میکنند و فضیلت سخاوت در روایات ایشان عبارت است از :

۱_ بر شما باد به سخاوت و خوش اخلاقی همانا این دو روزی را زیاد میکند و محبت میاورد^{۱۱}

۲_ سخاوت گناهان را پاک و محبت دلها را به خود میکشاند.^{۱۲}

۳_ بخشندگی مرد او را محبوب دشمنانش میکند و بخلش او را نزد فرزنداناش هم منفور میسازد^{۱۳}

۴_ بخشندگی تهدیدست او را ارجمند میکند و بخل توانگر خوارش می کند^{۱۴}

۵_ انسان بخشنده در دنیا ستوده و در آخرت نیکبخت است^{۱۵}

و در مذمت افراد خسیس و بخیل میفرماید:

۱_ شخص بخیل رفیق و دوستی {یاری} ندارد.^{۱۶}

۲_ بخشندگی مرد او را محبوب دشمنانش میکند و بخلش او را نزد فرزنداناش هم منفور میسازد.^{۱۷}

۳_ بخل زیاد جوانمردی را زشت و برادری را تباه سازد.^{۱۸}

ج_ بذل النوال (بخشی و نیکو کاری)

امام علی علیه السلام می فرماید: مَنْ أَكْثَرَ إِحْسَانُهُ أَحَبَّهُ إِخْوَانُهُ کسی که نیکو کاری اش فراوان باشد برادرانش او را دوست خواهند داشت^{۱۹} و به قول معروف الانسانُ عبيدُ الاحسان (انسان بنده

^{۱۰} پایگاه اطلاع رسانی دفتر آیه الله العظمی مکارم شیرازی

^{۱۱} غررالحکم ج ۱ ص ۴۹۹ قال علی (علیه السلام): عَلَيْكُمْ بِالسَّخَاءِ وَحُسْنِ الْخُلُقِ فَإِنَّهُمَا يَزِيدَانِ الرِّزْقَ وَيُوجِبَانِ الْمَحَبَّةَ

^{۱۲} همان ۱۷۳۸/۱۸ قال علی (علیه السلام): السَّخَاءُ يَمَحِّصُ الذُّنُوبَ وَيَجْلِبُ مَحَبَّةَ الْقُلُوبِ

^{۱۳} میزان الحکمه ۲۹۶۴۷ قال علی (علیه السلام): جُودُ الرَّجُلِ يُحِبُّهُ إِلَى أَوْسَادِهِ وَبُخْلُهُ يُبْغِضُهُ إِلَى أَوْلَادِهِ

^{۱۴} همان ۲۹۶۴۷ قال علی (علیه السلام): جُودُ الْفَقِيرِ يُجَلُّهُ، وَبُخْلُ الْغَنِيِّ يُذِلُّهُ

^{۱۵} غررالحکم ۲۱۵۲ قال علی (علیه السلام): الْجَوَادُ فِي الدُّنْيَا مَحْمُودٌ وَفِي الْآخِرَةِ مَسْعُودٌ

^{۱۶} عیون الحکم والمواعظ ۶۹۵۳/۴۰۹، ۶۹۵۶/۴۱۰ قال علی (علیه السلام): لَيْسَ لِلشَّحِيحِ رَفِيقٌ، لَيْسَ لِلْبَخِيلِ حَبِيبٌ

^{۱۷} میزان الحکمه ۲۹۶۳

^{۱۸} غررالحکم ۵۵۰۸ قال علی (علیه السلام): زِيَادَةُ الشَّحِّ تَشِينُ الْفُتُوَّةَ وَتُفْسِدُ الْأَخُوَّةَ

^{۱۹} همان ۶۵۸ میزان الحکمه ۳۹۹۳

احسان است و یا به عبارتی بنده کسی است که به او احسان کند) و همچنین حضرت علی علیه السلام یکی از چیزهایی که باعث عاقبت بخیری انسان میشود را بخشش و نیکی دانسته و در این مورد مورد می فرماید: مَنْ أَحْسَنَ إِلَى النَّاسِ حَسُنَتْ عَوَاقِبُهُ وَسَهَّلَتْ لَهُ طُرُقُهُ (هرکس به مردم نیکی کند سرانجامش نیکو و راه ها برای او آسان خواهد شد)^{۲۰}

در قرآن کریم رسیدن به حقیقت نیکوکاری چنین بیان شده است که: (لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ)^{۲۱} (هرگز به (حقیقت) نیکوکاری نمی رسید! مگر این که از آنچه دوست می دارید (در راه خدا) انفاق کنید و آنچه انفاق میکنید، خداوند از آن آگاه است) این آیه به یکی از طرق وصول به حقیقت ایمان و مقام بر و نیکوکاری اشاره می کند؛ چیزی که بهترین نشانه شخصیت و عواطف انسانی است. به کارهای نیک که نتیجه آن گسترده است و به دیگران میرسد بر گویند. بر با خیر متفاوت است نیکوکاری توأم با توجه و از روی قصد و اختیار را بر گویند ولی خیر هرنوع نیکی که به دیگری شود اگر چه بدون توجه باشد و بر تمام نیکی ها اعم از ایمان و اعمال پاک گفته میشود. رسیدن به مقام نیکو کاران واقعی شرایط زیادی دارد که یکی از آنها انفاق کردن از اموالی است که مورد علاقه انسان است.^{۲۲}

امام علی علیه السلام در مورد انفاق میفرماید: شَرُّ الْمَالِ مَا لَمْ يُنْفَقْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مِنْهُ ، وَلَمْ تُؤَدَّ زَكَاتُهُ (بدترین مال آن است که چیزی از آن در راه خدا انفاق نشود و زکاتش پرداخت نگردد)^{۲۳} و در جایی دیگر میفرماید: مَنْ أَكْثَرَ إِحْسَانَهُ أَحَبَّهُ إِخْوَانُهُ^{۲۴} آن که احسانش زیاد باشد دوستان و برادرانش او را دوست دارند

علی النَّوَاحِي فِي اللَّهِ تَخْلُصُ الْمَحَبَّةُ^{۲۵}. برادری کردن به خاطر خدا محبت را خالص می گرداند.

- اثار بخشش در کلام گهربار امام علی علیه السلام عبارتند از:

^{۲۰} کتاب معاشرت با خویشاوندان ص ۱۳۷

^{۲۱} سوره آل عمران آیه ۹۲

^{۲۲} بر گرفته از تفسیر نمونه تفسیر آیه ۹۲ آل عمران

^{۲۳} غرر الحکم : ۵۶۸۳.

^{۲۴} میزان الحکمه ۳۹۹۳

همان ۱۸۷

خود بیمار است، صداقت در اون نیست و نمی تواند باور کند، کسی صادقانه به او خدمت کرده است، از این رو با بدگمانی حتی خدمت دیگران را توهین تلقی کرده و از آن رنج می برد. انسان حسود به واسطه حقارت درونی و ضعف ایمان به سادگی دروغ گفته و برخلاف قولش عمل میکند. ریشه صفاتی که فرد حسود دارا است از حقارت درونی و پستی ذاتی اوست حسود دشمنی در لباس دوست است که انتظار خیرخواهی از او بیهوده و محال است، همانطور که امام صادق علیه السلام می فرمایند: خیرخواهی از حسود محال است.^{۱۰۶}

راه درمان بیماری آن است که حسود به عاقبت این درد خانمان سوز فکر کند بداند حسادت ایمان و اعتقاد را ذوب میکند حسادت هیچ کس را ثروتمند تر زیباتر و توانمندتر نمی سازد مورد خشم خدا واقع می شود ریشه ی کینه و عداوت میشود دوستی و محبت را می زداید^{۱۰۷}

نتیجه گیری:

این مقاله با عنوان راهکارهای تسخیر قلوب در کلام امام علی (علیه السلام) به بیان راهکارهای مادی و معنوی که سبب ایجاد الفت و دوستی و محبت میشود و موجبات جذب قلوب دیگران را فراهم مینماید و هدف از مقاله نزدیک کردن قلوب به یک دیگر با بیان راهکارهایی از طرف معصومین بوده واز آنجا که مقدور نبود راهکارها با توجه به احادیث همه ی ائمه معصومین مورد بررسی قرار گیرد آن را در کلام امیرالمومنین به عنوان اولین پیشوای مسلمین و در دوبخش مورد تفقه و بررسی قرار دادم بخش اول راهکارهای مادی تسخیر قلوب مورد بررسی قرار گرفت که علاوه بر ایجاد الفت و دوستی هر کدام دارای آثاری منحصر به فرد است از جمله: هدیه خشم را بیرون می راند و بهترین هدیه هدیه ای است که یاد و محبت خدا را در دل بیفزود، سخاوت انسان را محبوب دشمنان میکند، بخشش و نیکوکاری محبت را خالص میگرداند،

در بخش دوم راهکارهای معنوی تسخیر قلوب مورد بررسی قرار گرفت این هم علاوه بر ایجاد الفت و دوستی هر کدام از راههایی که بیان شد دارای آثاری منحصر به فرد است از جمله: حسن نیت دوستی را واجب میگرداند، حسن خلق محبت را بر دلها لازم و دوستان را زیاد میکند، حسن ظن بغض و کینه را ریشه کن میکند، نیکو سخن گفتن دوستان را بسیار میکند، رفق و مدارا دوستر و مصاحبت را دوام میبخشد، دوستی خالصانه رشته محبت را استوار میسازد، با گشاده رویی میتوان

^{۱۰۶} خصال صدوق ۲۶۹ / ۱ / النصیحة من الحاسد محال

^{۱۰۷} تلخیص گفتار رفیع جلد دوم ص ۷۴ تا ۹۱

قلب دوستان را بدست آورد و کینه را از قلب دشمنان دور نمود و همچنین دامگه وریسمان محبت است، انصاف سرور اعمال و موجب دوام محبت، دلها را الفت و پیوندها با آن دوام میابد، نصیحت و خیر خواهی نشانه دوستی و موجب هدایت است، صله رحم پریشانی و پراکندگی را از بین میبرد و در آخر ترک حسادت انسان را محبوب مردم میکند. و انسان با نیل به هریک از این راهکارها میتواند جلب دوستی نماید و قلب دیگران را تسخیر نماید و کسانی که دشمن سازند ولی دوست ساز نیستند افراد ناقصی هستند و این دلیل بر این است که فاقد خصایل مثبت انسانی هستند زیرا در میان مردم همواره آدم خوب وجود دارد هرچند عددشان کم باشد و چنین افرادی در وجودشان جهات مثبت وجود ندارد حتی در جهات شقاوت وجود اینها سرتاسر تلخ است.

دوستی باید برای خدا باشد و گرنه تبدیل به دشمنی میشود زیرا اگر در غیر رضای خدا باشد در حقیقت کمک به بدبختی و شقاوت و عذاب دائمی طرف است و همیشه نمیتوان همه ی مردم را راضی نمود چرا که ممکن است رفتار مومنان با منافع برخی ناسازگاری داشته باشد ولی با خوش رفتاری میتوان آنها را نیز تحت تاثیر قرار داد و احیاناً از عملکرد خویش پیمان نمود در ضمن هرگز نباید برای رضایت خلق از آنچه تکلیف الهی و دستور دینی است عقب نشینی نمود

پیشنهاد میشود راههای تسخیر قلوب در کلام دیگر معصومان مورد تفقه و بررسی قرار گیرد و همچنین راههای دیگری که در این مقاله مجال پرداختن به آن نبود مانند عدالت و... میتواند مورد تفقه و بررسی محققین قرار گیرد.

فهرست منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه (ترجمه: محمد دشتی)، قم، دانش، اول، بهار ۷۹

مصباح الشریعه منصوب به امام صادق (ع) (مترجم: عبدالرزاق گیلانی و تصحیح: السید جلال الدین الارموی)، مکتبه الصدوق، الطبعة الثالثة، ۱۳۶۶ش

ایروانی، آیت الله شیخ باقر، ترجمه و شرح دروس تمهیدیه فی فقه الاستدلالیه جلد اول، (مترجم: حسن بیت جادر)، قم، نصاب، ۱۳۹۶ش

انصاریان، حسین، زیبایی های اخلاق، قم، دارالعرفان، گلها، اول، ۱۳۸۲ش

ابن ابی الحديد، (تحقیق: محمد ابوالفضل ابراهیم) **شرح نهج البلاغه**، دار احیاء التراث، بیروت،
الطبعة الثانية ، ۱۳۸۵ق

ابن بابویه قمی، محمد بن علی، **خصال صدوق**، (تحقیق: علی اکبر
الغفاری)، النشر الاسلامی، قم، ۱۴۰۳ق

ابن شعبه حرانی، حسن بن علی ، **تحف العقول** ، امیر کبیر ، تهران، ۱۳۶۷ش

التمیمی ، عبدالواحد الامدی، (تحقیق: میرسید جلال الدین محدث) **غرر الحکم ودرر الکلم**، جامعه
الطهران، الطبعة الثانية ۱۳۶۰ق

تحریری، محمد باقر ، **اخلاق اجتماعی** ، قم، زلال کوثر، مرکز نشر هاجر ، چاپخانه زلال کوثر،
۱۳۹۶ش

حجت ، محمد علی، شهباز ورز نه ، ابو القاسم ، **معاشرت با خویشاوندان (صله ی رحم)**، اصفهان،
موسسه پژوهش های دینی امام امیرالمومنین (ع)، شهاب الدین، دوم، ۱۳۸۸ش

جویباری زاده ، محمد رضا دیگران، **برگزیده راه روشن**، (معارف نهج البلاغه)، قم، نشر، بی تا

دیلمی، لابی محمد الحسن بن محمد، **ارشاد القلوب**، (مترجم: صادق حسن زاده)، آل علی (ع)
۱۳۹۷ش

_____ **ارشاد القلوب**، موسسه الاعلمی، بیروت، الطبعة الرابعة، ۱۳۹۸ق

راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات الفاظ قرآن**، بیروت، دارالعلم الدار الشامیه، چاپ اول
۱۴۱۲ق

رفیعی محمدی، دکتر ناصر، **گفتار رفیع جلد دوم**، قم، معروف، ۱۳۸۹

ری شهری، محمد، **میزان الحکمه**، (مترجم: حمید رضا شیخی)، قم، دارالحديث، پنجم، ۱۳۸۴ش

شیخ صدوق ، ابن بابویه القمی، (تحقیق: علی اکبر الغفاری)، **من لایحضره الفقیه** (الفقیه)، قم، موسسه
النشر، ۱۳۸۱ق

الشافعی، کمال الدین محمد بن طلحه، **مطالب السوول فی مناقب آل الرسول** (صل الله علیه واله
وسلم)، قم، بی تا، بی نا، بی تا

- طباطبایی، علامه سید محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان، جلد ۸ (مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی)، قم، انتشارات اسلامی، سی و هشت، ۱۳۹۵
- فیض کاشانی، ملا محسن، المحجّه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، ج ۷، قم، موسسه انتشارات اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ق
- فرحزاد، حبیب الله، زیبایی اخلاق، قم، طوبای محبت، ۱۳۹۱ش
- کلینی الرازی، لابی جعفر محمد بن یعقوب بن اسحاق، الکافی، (تحقیق: علی اکبر الغفاری)، دارالکتب الاسلامیه طهران، الطبعة الثانیه، ۱۳۸۸ق
- لیثی واسطی، علی بن محمد، عیون الحکم والمواعظ، قم، موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، ۱۳۷۶ش
- مطهری، مرتضی، جاذبه ودافعه علی علیه السلام، تهران، صدا، ۱۴۱۹ق
- واسطی، علی بن محمد بن ابی نزار لیث، عیون الحکم والمواعظ، موسسه علمی فرهنگی دارالحديث، ۱۳۷۶ش
- مجلسی، علامه محمد باقر بن محمد تقی، بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الائمة الاطهار (علیه السلام)، دار احیاء التراث، بیروت، الطبعة الثالثة، ۱۴۰۳ق
- محدثی، جواد، حکمتهای علوی (ترجمه و توضیح چهل حدیث از امام علی علیه السلام)، آستان قدس رضوی، به نشر، ۱۳۹۶ش
- مظاهری، ایه الله العظمی حسین، دراسات فی الاخلاق وشون الحکمه العملیه (دانش اخلاق اسلامی)، جلد دوم، اصفهان، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، شعبه اصفهان، اول، ۱۳۹۱ش
- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، طهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۸ش
- _____ القرآن الحکیم (ترجمه قرآن)، تهران، نورنگ، ۱۳۸۷
- نیلی پور، مهدی، بهشت اخلاق، جلد سوم، قم، موسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر، مرغ سلیمان، پنجم، ۱۳۸۹ش
- پایگاه اطلاع رسانی دفتر آیه الله العظمی مکارم شیرازی

پایگاه اطلاع رسانی حوزه

خبرگزاری ایسنا؛ اخلاق، امید، آگاهی